

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Kánonjogi Posztgraduális Intézet

Tézisfüzet a

Visitatio canonica

a

Gyulai Plébánián

(1715-1993)

című PhD értekezéshez

Készítette: Kovács József

Témavezető: dr. Szuromi Sz. Anzelm

Budapest, 2009

I. A VIZSGÁLT TÉMA ÉS KÉRDÉSEK, VALAMINT AZ ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZER KÖRÜLHATÁROLÁSA

PhD dolgozatom a Gyulai Plébánia történelmén keresztül a források tükrében próbálta meg bemutatni, hogy miként alakult a plébánia élete a kánonjog adta keretek között, a megalapítástól kezdve, egészen 1993-ig, az egyházmegyei határok módosításáig.

A *visitatio canonica* az Egyházban a püspök számára az egyházmegye kormányzásának legősibb módja. Már a kezdetektől, de méginkább a középkortól fogva találkozunk az ellenőrzésnek ezzel a formájával, melyet a Trienti Zsinat is megerősített, éppen a reformáció előretörése miatt. Nem vesztette el a jelentőségét hazánkban a török hódoltság idején sem, amikor a püspök nem lakhatott helyben. Ezért kénytelen volt vikáriusokat kinevezni maga helyett, akik a területen tartózkodtak, rajtuk keresztül irányította az egyházmegyét. Mint például Szegeden az Alsóvárosi ferences házfőnök, aki rendszeresen jelentést tett a csanádi püspöknek az egyházmegye állapotáról. A jelentősége a török alóli felszabadulás után is megmaradt. Azóta is a főpásztorok folyamatosan látogatják, akár személyesen, akár megbízottjaik által a plébániákat meghatározott időközönként. Ha a püspök maga nem tud menni, a főesperest bízza meg, vagy helynökét a plébániák látogatására.

A *visitatio canonica* intézményét megerősítette a CIC (1917), a II. Vatikáni Zsinat *Christus Dominus* határozatának 23. pontja, valamint a CIC kánonja is. II. János Pál pápa *Pastores Gregis* szinodus utáni buzdításában, valamint XVI. Benedek pápa uralkodásának megkezdése után 2004-ben megjelent *Apostolorum Successores* kezdetű, a püspökök számára kiadott direktórium is

A *visitatio canonica* gyakran összekapcsolódik a bérmlás szentségének kiszolgáltatásával. Tehát abban az évben, amikor bérmlás történt, általában a plébánia ellenőrzése is lezajlik. Az utazási körülmények miatt a püspök több napot is eltöltött a plébánián, ahol a plébános mellett a káplánokat is vizsgáztatta, ellenőriztette, találkozott a hívekkel, volt idő, amikor még a más vallású lelkészek ellenőrzése is hozzá tartozott. A vizsgálat meghatározott kérdéssor alapján történt.

Rögzítésre került a püspök neve, látogatás éve, a plébánia elhelyezkedése az egyházmegyében, főesperesség, esperesség. A plébánia székhelyének korabeli neve, az esetleg korábbi elnevezések, a plébánia jogállása, a plébánia alapításának éve, az első anyakönyvek keletkezésének időpontja. Rögzítették a templom titulását, a templom állapotát. A kegyúr nevét, a lakosság nyelvét, számát, vallását, a fíliák felsorolását, megjelölve, hogy mikor kerültek a plébánia alá, vagy önállósulásuk lehetőségét is rögzítve. A temető állapota. Az iskola szemléje. A helység lakosai honnan települtek be és mikor? Mikor építették a templomot? Esetleges kápolnák, szobrok, keresztek, romok helye.

A *visitatio canonica* jegyzőkönyvei egyedülálló módon rögzítik egy adott település keresztmetszetét, nem csak vallási téren, hanem szinte az élet minden területén.

A gyulai plébánia a Nagyváradi Püspökségnek régtől fogva kiemelt plébániája. Az Árpád-korban plébániatemplomát többször bővítették. A középkor folyamán a Gyula városa két püspökség területén állott. A Fehér-Körös jobb partja a Nagyváradi Püspökséghez tartozott, a plébánia a Békési Főesperesség Köleséri esperesség területén feküdt. Itt volt a plébániatemplom és a ferencesek kolostora is. Később a vár miatt az esperesség központja is Gyulára kerül. A bal part pedig az Egri Püspökség Pankotai Főesperességéhez tartozott, itt épült fel a Gyulai vár és helyezkedett el a Szt. Elek kápolna a kórházzal együtt. 1445-ben a vár kápolnáját Miklós egri segédpüspök szentelte föl. A plébániatemplom Szűz Mária tiszteletére volt szentelve, búcsújáró hely volt, ahová a környékből sokan zarándokoltak. Erről tanúskodik IX. Bonifác pápa búcsúengedélye 1398-ból. A reformáció és a török uralom alatt a katolikusok száma nagyon megfogyatkozott.

Az 1695-ös a török uralom alóli fölszabadítást követően nem alakulhatott közvetlenül újjá a plébánia a háborús körülmények és a Rákóczi szabadságharc miatt. Ezt követően is csak tíz év múlva, mikor az osztrák várparancsnok személye megváltozott, települhettek le az első katolikus családok Gyulán, Szatmári János Elek licenciátus vezetésével 1714-ben. Pelsöczy Bálint kamarai ispántól megkapták a török mecsetet templomul, mely előtte nagy valószínűséggel a Szt. Elek kápolna volt.

A Csáky Imre váradi püspök 1715-ben megalapította a gyulai plébániát elsőként Békés megyében. Hozzá tartozott ekkor Bihar és Zaránd megye jó része is. A megye lakossága is nagyon gyér volt. A katolikusok is kis számban voltak még ebben az időben Gyulán. Ekkor készítették el a város első pecsétjét Szűz Mária képével és az 1715-ös évszámmal.

Első önálló lelkipásztorukat 1716-ban kapták Kováts Pál személyében. 1718-ban kapta meg fizetségként báró Harruckern János György udvari szállító egész Békés megyét az udvartól. Ő volt az, aki nagyarányú betelepítéseket végzett az egész megyében így Gyulán is.

1724-ben német ajkú katolikusokat telepített le Magyar Gyula mellett, ezzel megalapította Német Gyulát. A németek lelkipásztori ellátására azonban nem hoztak létre egy új plébániát, hanem csak egy kis kápolnát építettek számukra. Ők is Magyar Gyula plébánosához tartoztak, Magyar Gyulára jártak szentmisére. Nemsokára, saját káplánt kaptak, aki azonban a magyar gyulai plébánián lakott. Ez sokszor feszültség forrása volt. A plébánia alapítását követően nemsokára létrejön az iskola is a kántor vezetésével, aki egyben ellátja a közösség jegyzői feladatait is.

A *visitatio canonica* jegyzőkönyvei alapján végigkísérhető a gyulai plébánia fejlődése, egy olyan nemzetiségében és vallásában összetett plébániáé, melynek hívei magyar és német ajkúak, ahol a

reformátusok, valamint a román ortodox hívek is nagyobb számban vannak.

A hívő közösséget több csapás is érte az itt töltött három évszázad alatt. A XVIII. században több pestis járvány, szinte megfelezte a hívek számát, ezért újabb betelepítésekre is szükség volt. Rutheni János plébános a pestises betegek lelkipásztori ellátása közben maga is megkapta a betegséget és életét vesztette. A XIX. század elején a város leégett templomaival, a plébánia épületével együtt. Ebben a században Göndöcs Benedek apát döntően meghatározta a város polgári arculatának kialakítását. A XX. Század két háborúja is jelentős áldozatot követelt a hívek körében. A század első felében összesen 25 évi Gyulán való szolgálatával báró Apor Vilmos tevékenykedett a hívek körében. A trianoni békeszerződés következtében a plébánia is elszakadt az egyházmegye központjától, és helynök irányította az itt maradt részeket. Rövid ideig Gyula volt a helynökség központja. A második világháborút követően „málenkij robotra” hurcolták a német származású katolikus hívek mintegy ötszáz fős csoportját.

Meg kellett tapasztalnia a híveknek az iskolájuk államosítását 1950-ben és az ingatlanok elvételét, és az egyházi élet beszűkítését a kommunista hatalom nyomására. 1950-től a mindenkori csanádi püspök kormányozta a Nagyváradai Egyházmegye Magyarországra eső részét.

A renszerváltást követően az egyházközség visszakapta ingatlanait és mostmár nem az egyházközség, hanem a Magyar Katolikus Püspöki Kar döntése alapján az egyházmegye újból megindíhatta az egyházi oktatási intézményeit, óvodától a gimnáziumig bezárólag.

1993-ban II. János Pál pápa a *Hungarorum gens motu proprio*jával módosította a magyarországi egyházmegyék határait. Így a gyulai plébánia a Szeged-Csanádi Egyházmegye része lett.

A *visitatio canonica*, mint a püspök egyik legsúlyosabb kötelezettsége a mai felgyorsult korban leginkább alkalmas eszköze az evangélium terjesztésének. A pásztori látogatás során a püspök személyében, Krisztus keresi föl, látogatja meg az ő népét. A látogatás során a személyes találkozásra kell a püspöknek a hangsúlyt fektetni, az adminisztrációs ellenőrzést adja át munkatársainak. Éppen ezért dolgozatunkban nem pusztán arra keressük a választ, hogy miként alakult az általunk vizsgált plébánia élete a megjelölt időszakban, a vizitációs jegyzőkönyvek és a kortárs kánoni előírások tükrében; hanem arra a kérdésre is, hogy milyen tere, szerepe és jelentősége van a katolikus egyház intézményes életében a hatályos latin jog által előírt kánoni látogatásoknak.

II. A VISITATIO CANONICA INTÉZMÉNYÉNEK JELLEGZETESSÉGEI

A *visitatio canonica* intézménye az egyház ősi gyakorlata. A püspök a plébániák látogatásakor szembesül a hit továbbadásának gyakorlatával, találkozik a lelkipásztorokkal és a hívekkel

egyaránt. Kezdetben, míg a plébániai rendszer nem alakult ki, a püspök ismert minden hívőt, aki a város a területén élt és közvetlenül irányította lelki életüket. A lakosság számának megnövekedésével, a falvak létrejöttével szükségessé vált, hogy a püspök segítőtársai vegyék át azt a feladatot, mit a püspök személyesen nem tudott ellátni. Így a plébánia rendszer kialakulásával gyökeresen megváltozott a helyzet.

A hívek nagy része a plébános vezetésével távol élt a püspöktől. A püspök elszakadt a mindennapi élettől, különösen, hogy megnövekedtek egyéb feladatai is. Társadalmi helyzeténél fogva, részt kellett vállalnia többek között az állam működtetésében is. A plébániák irányítását és ellenőrzését segítő társakra bízta. Így jött létre a főesperes tisztsége, aki a püspök feladatát átvéve felügyelte az iskolát, valamint a plébániák életét is ellenőrizte, egyházi bírósági feladatokat is ellátott.

Az első ezredforduló után a korábbi zsinatok hagyományát megerősítve a *Decretum Gratiani* újból a püspökök felelősségéért és kötelességéért erősítette meg a *visitatio* kötelességét. Az évenkénti látogatás alól csak betegség esetén kérhetett segítséget magának a püspök. Kötelessége volt a területén lévő szerzetesrendek látogatása is. A *visitatio* kötelezettségének elhalványulása és a hit meggyengülése miatt a trienti zsinat újból összefoglalta az előző korok gyakorlatát és a teljes plébániai élet megvizsgálását írta elő a püspök számára. Kezdve a papság hit és erkölcsi fegyelmén, a hívek vallási életén át, az egyházi épületek karbantartásáig.

Hazánkban a török uralom előretörése miatt a *visitatio*-k különösen a megszállt területen lehetetlenek voltak. A főlzabadító harcok után az újjáalakuló egyházmegyék megszerveződését követően újból előtérbe került. A látogatásokról jegyzőkönyvek készültek, melyek az utókor számára óriási kincsesbányát jelentenek. Ezek a jegyzőkönyvek a készülésük időpontjában az adott településen nemcsak a hitéleti leírását adják, de az egész társadalmi élet keresztmetszetébe is bepillantást engednek.

A XIX. századra a *visitatio*-k sok egyházmegyében formálissá váltak. Volt, ahol csupán egy kérdőív kitöltéséből és annak postai úton való visszajuttatásából álltak.

A CIC (1917) kihirdetésével, mely a régi hagyományokat összegezte és a látogatás időpontját öt évben határozta meg, újból megfelelő súlyt kapott a püspökök feladatai között.

A püspöknek kötelezővé tette, hogy az egyházmegyéjét meglátogassa, ha erre súlyos okból nem képes, mert például beteg, munkatársai segítségével is teljesítheti ezt a kötelességét. Figyelnie kell arra, hogy az öt év alatt mindenhova eljusson.

A CIC megismételte a korábbi kánonokat, de a II. Vatikáni Zsinat tanítására alapozva fölerősítette a látogatás lelkipásztori célját. II. János Pál pápa a püspököknek azt írja, hogy az adminisztratív ellenőrzést bízzák munkatársaikra, ők pedig a

lelkipásztorral és a hívekkel való kapcsolatra fektessék a hangsúlyt.

III. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA A GYULAI PLÉBÁNIA VIZITÁCIÓINAK TEKINTETÉBEN

A plébánia első megalapítása a történelem homályába vész. Első oklevéli említése a pápai tizedjegyzékben olvasható a XIV. században. Ekkor már virágzó plébánia volt Gyulán. A plébánia gazdagon el volt látva birtokokkal. Apáti falu teljesen a plébánia tulajdona volt. Ferenceseket telepített le a földesúr a városban. Mellettük a begináknak is háza volt. A középkorban iskola is működött a plébános főnntartása alatt, melyben a latin nyelvet is oktatták. Itt tanult Szerémi György, aki később az ország és benne Gyula helyzetének leírását is adta könyvében.

A városban a reformáció megjelenésével és térhódításával a katolikus hívek száma lecsökkent, de egészen a törökök Gyulára érkezéséig jelen voltak a városban. A reformáció térhódítása egybekapcsolódott a török elleni kibontakozó harcokkal. A püspököknek nem volt lehetősége az egyházmegyéjük területén a hit épségét őrizni, mivel az ország dolgaival voltak elfoglalva. A török uralom alól való felszabadulás után a rendezetlen politikai viszonyok és a vár közelsége, (katonai övezet volt) nem települhettek magyar telepések Gyulára. Csak a Rákóczi szabadságharc után, 1715-ben jöttek az első katolikus telepések Szatmári János licenciátus vezetésével. Ekkor történt a plébánia második megalapítása is. A terület Harruckern János György udvari szállító tulajdonába került. Ő lett a kegyura a plébániának.

A hívek lelki gondozása először egyedül a plébánosra volt bízva, de később a német nyelvű hívek saját nyelvű papot kívántak ekkor alapították meg a kápláni állást. A katolikus iskola minden bizonnyal nem sokkal a letelepedés után megindult, mivel a kántornak a tanítás mellett a jegyzői feladatot is el kellett látnia.

A plébánia első *canonica visitatioja* 1725-ben történt, de erről nem maradt fenn írásbeli dokumentum. A váradi püspök, vagy megbízottja rendszeresen látogatta a plébániát, ilyenkor bérmált is.

A gyulaiaknak régi vágya volt, hogy városukban katolikus gimnázium épüljön. Több próbálkozás után 1905-ben megnyílt a város első középfokú intézménye. Az I. világháború megviselte a híveket, különösen azokat, akiknek családjában hősi halottak voltak. A háború vége felé a templomok harangjait hadi célra elvitték.

Hazánkban az I. világháborút követő trianoni békekötés következtében egyházmegyék szakadtak ketté, vagy három részre. A Váradi Egyházmegye is két részre szakadt. A háború végén lett a város plébánosa dr. báró Apor Vilmos, aki nagy lelkipásztori lelkesedéssel vezette a plébániát. Gondja volt a szegényekre, a katolikus iskolákra, férfi és női szerzetesrendeket telepített le a városban. A szegények plébánosaként emlegették. A Gyulán töltött

23 év plébánossága meghatározó volt mindenki számára. 1941-ben a pápa győri püspökké nevezte ki. Gyula iránti szeretetét azzal mutatta meg, hogy a püspökké szentelése a gyulai anyatemplomban volt, 1941. február 24-én. A háború utolsó napjaiban győri püspökként áldozta életét a rábízott nők védelmében.

A politikai rendszerváltás után szabadabbá vált a katolikus egyház magyarországi tevékenysége, és ez látható az egyházmegyei, esperesi és plébániai intézményrendszer működésén, az egyetemes és partikuláris kánonjogi előírások érvényesülésén. Apó Vilmos tisztelete újból felerősödött. II. János Pál pápa magyarországi látogatását követően rendezésre kerültek az ország egyházmegyéinek határai. A Váradi Egyházmegye magyarországi részét két részre osztották. A déli rész a Szeged-Csanádi Egyházmegyéhez, az északi rész az újonnan megalakult Debrecen–Nyíregyházi Egyházmegyéhez került.

KÖVETKEZTETÉSEK

1. A *visitatio canonica* intézménye régi, de ugyanakkor nagy lehetőségekkel bíró látogatási formája a plébániáknak, mely, ha jól használja, a püspököt nagyban hozzásegíti feladatának teljesítéséhez.

2. Korunkra a nagymértékű információáramlás, telefon, internet nagyban segíti a lelkipásztorkodást, de a személyes találkozás még inkább elengedhetetlenné válik a plébános és hívei között, a püspök és papjai, valamint a püspök és a gondjára bízott hívek között.

3. A történelem folyamán többször elhagyták, vagy formálissá vált. Volt, amikor a püspök nemtörődömsége miatt, volt, amikor történelmi körülmények, háborúk, egyházmegyék területének megszállása, egyházmegyék szétszakadása akadályozta a hívek és a főpásztor közötti kapcsolatot.

4. A *visitatio* lényege a történelem folyamán nem sokat változott. Inkább a gyakorlata alakult át korunkra valóban lelkipásztori látogatássá. A II. Vatikáni Zsinat nyomán különösen II. János Pál pápa hangsúlyozta fontos lelkipásztori szerepét. A látogatáskor Krisztus látogatja meg a nyáját a püspök személyében. Tehát a püspöknek kötelessége élni ezzel a törvény adta jogával és egyben lehetőségével is. A személyes, emberi találkozás a hívekkel, nem csak szentmise keretében a bérmálás kiszolgáltatásakor, hanem más körülmények közt is, mint ahogy az *Apostolorum Successores* fogalmazza meg a gyerekekkel és fiatalokkal párbeszédet folytatva, a beteget meglátogatva, a munkásokat a munkahelyükön fölkeresve, mint Krisztus követe teremt kapcsolatot a rábízottakkal.

5. A püspöknek joga van akadályoztatása esetén másokra bízni a látogatás feladatát. Azonban ezt a kötelességet nem adhatja át állandóan, mert az ő személyes feladata a látogatás. Az első évszázadokban a püspök kapcsolatát a rábízott egyházzal – hiszen az egyházmegye rendszer csak a VI. századra épül ki – a lelki házasság elméletéből vezették le, így csak a halál szakíthatta el

attól. Korunkban a hatályos egyházfegyelem előírják, hogy a megyéspüspöknek 75 életéve betöltésekor fel kell ajánlania lemondását a pápának, és ha az elfogadást nyer, úgy visszavonulhat a sajátos kötelességekkel járó aktív lelkipásztori élettől (vö. 401-402. kk.). Azt viszont a CIC nem teszi lehetővé, hogy a püspök, állandóan csak megbízottak útján vizitálja egyházmegyéjét.

6. Az egyházmegye ötévenkénti látogatására tervet kell készíteni, amit a plébániákkal előre kell közölni, hogy ők maguk is készülhessenek a püspökkel való, találkozásra. A távolabbi előkészület során az Egyházat állítva a középpontba és annak püspökökre épülő hierarchikus egységét is megismertetve a hívekkel, hogy tudják azt, hogy a plébános a püspök megbízásából és vele egységben végzi a munkáját. Természetesen a püspöknek is ismernie kell a papjait, hogy velük egységben tudjon dolgozni. Különböző püspöki gyakorlatok vannak a visitatio megvalósításában

7. Nagyon fontos mozzanata a látogatásnak a püspök személyes találkozás a plébánossal és a hívekkel. Ez csak úgy lehetséges, ha megfelelő időt biztosítanak rá.

8. A látogatás lezárásaként a püspöknek és munkatársainak, akik segítségére voltak a látogatáskor, közösen kell értékelniük a tapasztaltakat és azt meg kell osztani az ellenőrzött plébánia egész közösségével is. Ki kell emelni a pozitív tapasztalatokat, de ki kell térnie a rossz gyakorlatra is, arra, ami javításra szorul.

9. Az ellenőrzés nem érheti el a célját, ha a kívánt és szükséges korrekciókat nem tárják fel, illetve, ha azok elvégzése nem kerül ellenőrzésre. Sőt, ha súlyos mulasztást tapasztalt a püspök, azt azonnal orvosolnia kell, hiszen ezt kívánja meg az egyház közjava, azaz a rábízott nyáj üdvössége.

10. A következő látogatáskor – legkésőbb öt év elteltével – szükséges az előző látogatásról készült jegyzőkönyv áttekintése, hogy annak segítségével át lehessen tekinteni és értékelni azokat a változadsokat, amelyek a plébánia életében bekövetkeztek, vagy amely korrekciókat az előző látogatás előírt.

A TÉMÁBAN KÉSZÜLT PUBLIKÁCIÓIM

KOVÁCS J., *A gyulai római katolikus esperes kerület története*, Gyula 2001.

KOVÁCS J., *A papnevelés és alternatív formái a hatályos Codex iuris Canonici-ben* (Licencia dolgozat), PPKE KJPI, Budapest 2007.